
СПОМЕНИ ЗА ПРОФ. ДОЛАПЧИЕВ*

Акад. ЛЮБОМИР ИЛИЕВ

Уважаеми колежки и колеги!

Преди 20 години проф. Долапчиев беше в болница. Една сутрин ми се обади, че той е в много тежко състояние. Веднага намерих проф. Сендов (не го виждам тук) и отидохме в болницата, където беше проф. Долапчиев. Не можа да ни познае, беше в шок. През същия ден почина. Вечна му памет!

Позволете ми да ви кажа: ние сме една колегия — една област, представена от тази колегия на науката, която живее един живот и има значение за живота в цялото общество — и минало, и сегашно, и бъдеще.

Ще ми позволите да ви разкажа нещо, което беше написано в моята книжка *Сто години математика в Софийския университет „Кл. Охридски“* с обикновеното мото „И математици на този свят“, заимствувано от моя стар приятел Михаил Арнаудов, който пишеше: „И аз на този свят“.

Не мога да се въздържа да не кажа, че именно някои неща, които са отразени там, е просто невежествено да не се знаят. Бих ви препоръчал и книгата *Български математици* на Иван Чобанов и Петър Русев. Все пак трябва да се знае, че първият ректор на Софийския университет е математик (Емануил Иванов). По съвпадение аз съм от неговата катедра третият приемник. Той е бил избран на два пъти за ректор на този университет. В тази моя книжка съм се постарал да видя онова единство — онази атмосфера, която е била, е и ще бъде атмосферата, в която живеят нашите колеги; атмосферата на онази наука, която винаги е била и ще бъде в услуга на света.

Позволете ми да изложа някои факти по тези въпроси.

---

* 21 февруари 1994 г., стенограма Невена Чехларова.

През октомври 1932 г. станах студент в Софийския университет. Седнах на един чин с друг един студент — решавахме една задача при асистента Георги Брадистилев. Неусетно така се сближихме, че станахме приятели за цял живот. Тогава в университета по специалността „математика“ се държаха всичко на всичко осем изпита. Да, колеги, осем — седем по математика и един по западен език. За да ви е ясна картината, през която е преминала българската наука и е отстояла своето място на върха на постиженията си, ето кои бяха те:

През първата година се държаха или полагаха изпити по аналитична геометрия и по език (аз записах немски). По аналитична геометрия ни преподаваше проф. Димитър Табаков с асистент Боян Петканчин, а по немски език преподавателката се наричаше Николаева. Положих двата изпита за първата сесия през юни 1933 г. През втората година се полагаха три изпита — по алгебра, диференциално и интегрално смятане и опитна физика. Лекциите и упражненията се водеха през първата и втората година, а изпитите за двете години се полагаха през втората. В първи курс лекциите по алгебра четеше проф. Иван Ценов (понеже проф. Никола Обрешков беше на специализация във Франция). През втората година се завърна и ги четеше той. Упражненията и през двете години водеше асистентът Георги Брадистилев.

Вижте: малък брой хора, но с много дейности. Ние се разминавахме. Ние не можехме винаги да се срещаме, но вършехме винаги едни и същи творчески дейности, които ни спояваха в единство, колкото и далеч да бяхме едни от други териториално. Лекциите по опитна физика през първата и втората учебна година четеше проф. Александър Христов с асистенти Саздо Иванов, Петър Паунов, Емил Джаков и Никола Карабашев. По онова време всеки пет от всичко шест работни дни през седмицата студентите по математика и физика от първи и втори курс тичаха за петия учебен час от „Московска“ 13 (където бяха лекциите по математика) към „Московска“ 49 (където в голямата зала бяха лекциите по опитна физика). През първата и втората година лекциите по диференциално и интегрално смятане четеше проф. Кирил Попов, а упражненията водеше асистентът Георги Брадистилев. През тази година положих и трите изпита.

Проф. Пенчев четеше (без полагане на изпит) курс по химични методи на физиката. През третата година се полагаха изпити по механика и висш анализ, а проф. Русчо Райнов четеше факултативно курс по метеорология. Лекциите по механика четеше проф. Иван Ценов — през втората и третата година. Упражненията през втората година ни водеше асистентът Благвест Долапчиев, а през третата — асистентът Георги Брадистилев (тъй като Долапчиев замина на специализация в Германия). Тези периоди на неговата дейност бяха достатъчно добре изяснени.

Изпитът по висш анализ се състоеше от две дисциплини — обикновени диференциални уравнения (които се четяха през втората година) и комплексен анализ (през третата година). И по двата предмета лекциите четеше проф. Любомир Чакалов, а упражненията водеше Георги Брадистилев.

Вижте как се натоварваха хората, които в момента бяха там. Изборен курс по астрономия четеше проф. Никола Бонев. Поради заболяването

ми през третата учебна година двата изпита взех през февруарската сесия на следващата година.

През четвъртата година курса по диференциална геометрия четеше проф. Димитър Табаков с асистент Георги Брадистилов (тъй като асистентът Боян Петканчин беше на специализация в Германия). Изборен курс по теоретична физика четеше проф. Георги Манев. Положих изпита по диференциална геометрия през юнската сесия и завърших математика през 1936 г.

През 30-те години работеше семинарът на Чакалов и Обрешков. Това беше изключително явление по онова време в специалността „математика“. Там се докладваха и често се решаваха съвременни проблеми. Често бях докладчик. Там реших два проблема, поставени от проф. Чакалов, които после бяха публикувани в чужбина. Това са първите ми научни публикации. През учебната 1936 – 1937 г. бях стажант учител (вижте какви бяха основните степени, през които трябва да се преминава) в Трета мъжка образцова гимназия в София. Положих четири педагогически изпита и получих свидетелство за завършен стаж. Това даваше на човек право да стане редовен учител. За редовен учител трябва да се положи държавен изпит. През 1937 – 1938 г. бях докторант във факултета при проф. Обрешков. Същевременно положих държавен изпит и получих права на редовен учител.

На 28 септември 1938 г. — преди 55 години — защитих докторска дисертация и станах доктор по математическите науки от стар тип. Това е първият докторат по математика, специално по дисциплината математика от стар тип, защитен в България. Искам да обърна внимание, че основната ми теза към него беше по механика, и то именно за нехолономни системи.

Една година преди това (през 1937 г.) проф. Долопчиев защити първия докторат у нас по механика, а през 1938 г. Любомир Кръстанов защити първия докторат по физика у нас.

През 1940 – 1941 г. бях хумболтов стипендиант в Мюнхен при Оскар Перон, Константин Каратеодори и Титце (от Мюнхенския университет) и Фабер (от Мюнхенската политехника). По това време е бил проведен (след 13 години, както обясни проф. Чобанов — за първи път в течение на 13 години необявявани конкурси) за асистент по математика. И през април 1941 г. в мое отсъствие избрали мен. От 19 септември 1941 г. станах асистент по математика във Физико-математическия факултет на университета. Формално бях асистент по геометрия (тъй като конкурсът беше за щатната бройка на Боян Петканчин, който тогава стана доцент). Оказа се обаче, че доц. Георги Брадистилов е избран за професор в новооткритата Политехника, а асистентът Благоевст Долопчиев е на специализация в Унгария (както също вече бе казано).

И тук искам да отбележа: така станах — забележеге някогашната атмосфера — асистент по 9 дисциплини. Чрез разделяне на висшия анализ на диференциални уравнения и комплексен анализ и въвеждане на задължителен изпит по дескриптивна геометрия изпитите по математика станаха вече девет. Разбира се, не всички курсове се четяха в една и съща година, но през всеки семестър имах по 24 или 25 часа седмично (тъй като дескриптивната геометрия беше 3 часа седмично). Това трая до 1

януари 1944 г., когато (в края на първия семестър) бяха назначени по различни начини Алипи Матеев и Ярослав Тагамлицки. След един месец обаче започна евакуацията на факултетите (поради бомбардировките) и лекции и упражнения вече не се водеха.

Извинете, че ви напомням някои неща, които и докладчикът основно изясни, но исках да ви опиша именно онази атмосфера, която се създаваше от една шепа хора (четирима професори и трима асистенти, от които не всички бяха винаги на мястото си). Както чухте, известно време асистентът Долапчиев беше съкратен и изпратен за учител в Трета образцова гимназия, но командирован да изпълнява задачите си в университета. При тази атмосфера колегията в състав от 7–8 до 9 души успя да изтъкне стойността, важността и необходимостта от развитието на тази наука. И затова тези хора — между които Бог да го прости е и онзи, чието дело ние чествуваме — отстояха и създадоха онова, което днес има стойност за целия свят.

Понякога си служа и с такива примери — виждате ли каква е разликата даже между истинските науки (да вземем за пример математика и химия)? Ако докажете една теорема на полюса, тя важи и на екватора, но ако откриете един нов елемент на полюса (което също е голямо откритие), на екватора той може и да експлодира.

Така че, колеги, бъдете единни, опирайте се на онова, което ни завещаха нашите покойни колеги. Имал съм щастието да бъда в този екип и като техен ученик, и като техен последовател, а после и като техен колега. За съжаление нито един от тях вече не е сред нас. Може би скоро ще трябва отново да разглеждате всички видове бележки, които са оставени в съответните наши записки, архиви и какво ли още не. Но това е голяма наука, която в момента се цени в целия свят и с приносите на българи.

Вече говорих за книжката *Чествуване на 100-годишнината на Софийския университет* — ако някой от вас желае, може да я вземе. В нея са изтъкнати и други моменти — например къде сме били, в коя зала, къде сме водили лекции и упражнения. На едно място са били кабинетите, на друго място — лекциите: как са действували тогава като професори, доценти и асистенти нашите колеги. Обръщам ви внимание още веднаж, че такива сведения могат да се намерят на много места, включително и в цитираната книга *Български математици*.

Проф. СПАС МАНОЛОВ

Уважаеми колеги!

Бях асистент на проф. Долапчиев в продължение на седем години. Това бяха първите години от моята кариера. Връзките ми с него по различни поводи продължиха и след това; поради тези причини си позволявам да взема думата и да разкажа нещо за него и за делото му.

Известно е, че с увеличаването на годините на човека се увеличава и склонността му да разказва спомени, да пише история и т. н. Изглежда, че тази слабост не отминава и мен. От година и половина се занимавам с история на българската математика, пиша книга. Преди това обаче, а и сега, за мен беше много интересно да си отговоря на следния въпрос: Какво значи да правиш мемоари, да пишеш спомени, да разказваш

истории за този или онзи? Един сложен въпрос. Зарадвах се, че намерих отчасти отговора му в една знаменита книга — всички я познавате: това е книгата *Светът от вчера* на Стефан Цвайг. Тази сутрин съм си записал няколко изречения от предговора на тази книга. Той я пише в Бразилия като емигрант в края на 1942 г. и началото на 1943 г. и веднага след това се самоубива. В предговора си казва: „Пиша спомените си в разгара на войната, пиша ги в чужбина и без каквито и да е паметни бележки. От цялото мое минало нямам нищо при себе си освен това, което е в паметта ми.“ И така са се родили 382 страници (според последното издание на български от 1989 г.). След като написва книгата, пак в същия предговор той казва следното: „Сега вече знам, че нашата памет е не само способността да съхраняваш един елемент, а друг да забравяш. Тази памет — тя е голяма сила, която знае да подрежда своята материя и мъдро да я изключва.“ Виждате каква голяма характеристика, каква силна квалификация е дал на паметта един такъв голям мемоарист. И затова да уважаваме тази памет — да се облягаме на нея, да живеем с нея; и такива хубави тържества, каквото е днешното, трябва да бъдат традиции в нашия живот.

А сега да разкажа нещо за проф. Долапчиев.

През есента на 1946 г. Математическият институт беше на ул. „Раковски“ 98 над сегашния Военен театър, на предпоследния етаж. Аз и сега виждам (а по-възрастните, които са тук, сигурно го знаят) този институт: на един етаж беше събрана цялата българска математика от онова време (университетската и на Академията на науките). Като тръгнете по коридора, вдясно без звания и степени бяха кабинетите на Чакалов, Ценов, Попов, Тагамлици, Табаков, Обрешков. Веднага след това беше заседателната зала. Вляво след малкото помещение за телефона бяха кабинетите на сегашния акад. Илиев, на Долапчиев, Петканчин, Матеев — всичко на всичко 11 души. Като прибавим катедрата на проф. Бладистилев в Политехниката (по това време той беше с трима-четирима асистенти), катедрата на Аркадий Стоянов (с двама-трима асистенти) и на проф. Георги Георгиев от Варна, се събираха не повече от 20 души. Това беше цялата българска математика по онова време.

Тогава бях постъпил като стажант-учител в Трета мъжка гимназия, но моят учител академик Иван Ценов отиде при тогавашния министър и издействува да вода като стажант-учител упражненията по механика и по висша математика на проф. Долапчиев, като това ми се зачете за стаж. Така че първата година (1946 – 1947) бях стажант-учител, а в същото време бях и асистент. Тогава именно станах асистент и на проф. Долапчиев по висша математика. Един курс той четеше на студентите химици; успоредно с него четеше още един курс на студентите лесовъди. Това беше общ курс, четен в класически стил.

Проф. Долапчиев ме прие в кабинета си. Тогава много пуших, отварях прозорците, кабинетът се изстудяваше. Той беше въздържател и непушач (вече се говори по този въпрос). Това, което искам да кажа, е, че у него се бе родила идеята тези лекции и упражнения за нематематици (става дума за химиците) да се различават все пак по нещо от класическата математика. Доколко тази идея е реализирана сега, не мога да кажа. Даже не зная кой се занимава с тези проблеми. Но, общо взето,

това е един дефект на нашата колегия — че при четене на лекции за неспециалисти ние, така да се каже, повече се увличаме по математиката, отколкото по модела, който трябва да се изгражда.

По негово настояване започнах да търся книги. Той ме насочи към една физикохимия — теоретична химия; започнах да вадя задачи от нея и да му ги показвам, от което той беше много доволен. Искам да ви кажа, че тези неща са останали толкова силно у мен, че и сега, когато чета лекции на студенти от първи курс в Политехниката, някои от задачите съм запомнил и ги повтарям. Аз ще означа две такива функции с x и y (макар че там те не бяха x и y — бяха си модели: буквите означаваха нещо друго — мерки на някакви други неща).

Едната беше x по логаритъм натурален от x — изучаваше се някакъв физикохимичен процес надясно от нулата, — която се превръщаше в нула по безкрайност (неопределеност). А в упражненията се решаваха задачи с неопределени форми — правилото на Лопитал и т. н. Другата задача беше x по e на степен единица върху x (отдясно на нулата клони към плюс безкрайност, отляво — към нула). Това беше неговото верую по отношение на лекциите и упражненията за неспециалисти, за химици — една хубава идея, която може би още не е разработена, както трябва.

Искам да разкажа и за знаменития му семинар — националният семинар по теоретична и приложна механика, който той създаде. Това беше семинар, в който са докладвали редица наши изтъкнати учени. Много пъти там е докладвал проф. Калицин, покойният проф. Рашко Зайков и мнозина други. Но голямата идея за този семинар бе на проф. Долапчиев. Целта му бе едно сработване, едно обединяване на механиците от цялата страна.

Спомням си вечери, когато тръгвахме от Ректората надолу по булевард „Толбухин“ към неговото жилище, апартамента му, как споделяше, че прави опити и кани да участвуват в семинара редица механици и хора, които имат интереси и претенции да са такива, от всички катедри по механика в страната. И споделяше също така огорчението си, че някои хора (няма да споменавам имена) не са се отзовали даже при няколко покани.

Беше казано, че първата катедра по механика в Политехниката е била основана от проф. Аркадий Стоянов, когато е било открито Висшето техническо училище. Той написа и първия учебник по техническа механика и назначи първите асистенти по тази дисциплина. По специалност те бяха математици, но със склонност към механика и с трудове по механика. След това тази катедра се рои със създаването на много политехнически институти в цялата страна. По едно време тези катедри много се наплодиха — станаха десетина. Сега с лупа да търсите, математик в тези катедри няма да намерите.

Не искам да бъда криворазбран. Лекции и наука прави онзи, който може — независимо от неговото образование. Поанкаре, Коши и много други не са възпитаници на парижката Сорбона. Те са завършили Екол Политекник, но това училище е било повече от университет. След това и те самите са били професори в Екол Политекник.

Проф. Долапчиев искаше именно този принцип — който може, да чете лекции и да прави наука — да не се изкористява, да се прилага правилно. Идеите, които сега развивам, съм развивал и на други места. А мои

колеги нематематици са ми казвали, че трябва да бъде така, както сега е положението, че ние, математиците, трябва да сме доволни, ако след десет години въобще някой от нас остане в катедрите по математика в Политехниката. Не става въпрос за някакво противопоставяне, а за една зряла идея, която гореше и пламтеше у проф. Долапчиев.

И трябва да ви кажа, че асовете на механиката, които работеха по това време — акад. Бранков, проф. Христо Върбанов и други, — споделяха тази идея. И се създаваше единен фронт на механиката. Спомням си, че първите конгреси по механика бяха именно в духа на това единство. Сега има отделен Институт по механика към Академията на науките; не знам какво е положението и доколко хора, които са теоретици и механици, така да ги нарека, имат достъп до такива катедри — техническите катедри в техническите институти. Това обаче бе една голяма идея на проф. Долапчиев и той я провеждаше много умно, настойчиво и дипломатично.

Спомням си, че някъде в жълтото *Физико-математическото списание* има списък на докладите за известен период от живота на този семинар. Ще бъде добре сведения за тях да се издирят в неговия архив и просто да се направи една извадка. Предполагам, че такива данни съществуват — от първия до последния доклад в неговия семинар; това ще бъде един исторически факт, който ще остане като спомен за нас.

Някъде в началото на 60-те години проф. Долапчиев беше предложен за лауреат на Димитровска награда — втора Димитровска награда. Аз бях избран за рецензент. Получих документите, работих доста дълго. Мисля, че още тогава (ще да е било около 1963 или 1964 г.) проф. Долапчиев имаше публикувани някои работи върху нехолономната механика, върху уравненията на Ценов — едно обобщение, до което бе стигнал. Тези неща са ми правили силно впечатление. Свърших рецензията си, но той бе заминал някъде. Предадох рецензията си, обадих му се по телефона и отидох в съседното здание, дадох му един екземпляр от рецензията, казах му впечатленията си. Беше, разбира се, доволен — аз съм един от неговите ученици.

Но няма да забравя как на изпроводяк ми каза: проблемът няма да се реши от рецензиите и рецензентите. Това бе една горчивина, която още тогава изпитваше, за неблагоприятното — неблагоприятния край на това негово дело.

Мога да разказвам още много неща за проф. Долапчиев.

Младият човек иска да бъде много честен към науката, към математиката, която чете, да каже всичко точно, силно и т. н. Тази болест и аз съм я преживял на младини. От нея са ме предпазили моите учители — акад. Ценов и проф. Долапчиев.

Спомням си, че в упражненията по механика (Владимир Чакалов е тук — може би и той е изпитал нещо от тези неща) започнах да решавам само една-две задачи по механика за цялото упражнение. Просто не бях доволен от нещата — правех някакво качествено изследване с теоремите за крайни нараствания. Един път акад. Ценов ме запита дали е вярно, че решавам много малко задачи. Отговорих му, че задачите са малко, но ги правя много хубаво. Той ме изслуша и ми каза следното: „А резултатът, който получаваш, движението, различава ли се от онова, дето го има по сборниците? Има ли разлика, или няма?“ Казах му, че няма.

Тогава той каза: „Тези неща са хубави, интересни, но не това е пътят към творчеството, към науката. Човек трябва да преживее тези неща — да ги почувствува.“

В знаменитата книга *Български математици* (засега ние нямаме друга такава книга) на Иван Чобанов и Петър Русев са събрани много мисли за проф. Долапчиев. Това е заслуга на Чобанов. Там и аз съм написал нещо, което искам сега да повтора.

Според мен (това е лично мое мнение) проф. Долапчиев по мащаб — като ръководител, ако щете администратор, учен, създател на кадри, на школа и т. н. — беше роден за един универсален технологичен университет (какъвто ние още нямаме — като онези, които съществуват на Запад). Той говореше за лаборатории, за опити и т. н., за обединяване на всички учени, които работят в областта на механиката, и пр. Разбира се, и това, което той направи, без да бъде в такъв институт, не е малко.

И накрая, искам лично да благодаря. От снощи живея с мисълта, че ще дойда на това тържество. Искам да благодаря на инициативния комитет начело с Чобанов. И мисля, че ще бъде хубаво — отчасти и акад. Илиев загатна за това — просто да направим някаква традиция в нашата колегия ежегодно да се събираме за историята на българската математика. Да наречем някак тия дни. Все някой ще умира, други ще се раждат, поводи ще бъдат не само отделни учени, а развитието на самата математика, създаването на факултети, на специалности и т. н. — това да стане една традиция, която ще документира още повече историята на нашата математика. Благодаря ви!

Проф. ГЕОРГИ ДЕСИМИРОВ

Аз не съм от близките сътрудници на проф. Долапчиев, но мога да кажа, че той силно е повлиял върху мен и е един от моите учители. Искам да повтора за себе си онова, което каза проф. Чобанов — аз просто благодаря на съдбата, че съм следвал от 1946 до 1950 г., тоест видял съм какво представляваше истинският наш, старият университет с неговата интелектуална атмосфера, с неговата духовна атмосфера. Защото точно тогава (1948 г.) се въведе новият закон за висшето образование. Тогаваше създадена тази система, която съществува досега. Това е тоталитарна система и за съжаление много малко сме останали онези, които помнят какво е и какъв трябва да бъде един университет. По-младите даже не виждат проблемите.

Най-важното в стария университет беше, че нямаше дипломиране на некадърници. Тези понятия — „слаб“ и „силен“ специалист — са социалистически понятия. Тогаваше онзи, който беше слаб, отпаднаше. Двойкаджии нямаше. Такава беше изпитната система. При трета двойка студентът се изключваше. Изпитът беше публичен, пред комисия; бележките се закачваха по стените, та да ги знае целият свят. На какво прилича сегашното положение, когато бележките са секретни в някакви книги, които няма право да види преподавателят, който внася бележки?

Тази тежка криза, в която се намира сега нашата наука, няма да се реши с командировки в Америка на депутати и на не знам кого си, за

да копират чужди примери. Най-основният източник, където ние трябва да търсим решения на трудните си проблеми, е нашият собствен пример — примерът на нашите учители. Един много голям такъв пример даде проф. Долапчиев с целия си живот, с целия си характер. Тук доста се приказва в тази връзка и аз няма да повтарям това.

Имал съм много контакти с проф. Долапчиев, но искам да спомена само някои неща. Незабравими за мен са вечерите — дългите ми разговори с проф. Долапчиев, когато ме канеше от време на време у тях на гости вечерно време. Много дълго приказвахме. Поводът беше неговото възмущение от това, че аз бях подложен на едно много грубо преследване, изключително несправедливо; той се интересуваше как се развиват моите неща. В един от тези разговори той ми каза, че иска ние, по-младите да чуем и да запомним някои неща, които не бива да се забравят. Той искаше да даде повече знания за университетските традиции, за важни факти от миналото на факултета, осветляващи истинския смисъл на много явления. Той искаше много неща да не се забравят. По това време мракът на диктатурата се съгъстяваше. И аз съм му безкрайно благодарен за тези негови уроци по академизъм и университетски морал.

Какво по-конкретно искам да кажа във връзка с тези неща? През онези години — тридесетте — общественото мнение се е създавало не от профсъюзи и разни организации, а просто от авторитетни, активни личности. Имало е понятие за обществено мнение и то е тежало. Сега няма обществено мнение, нито пък хора, които да олицетворяват такова обществено мнение.

Ще ви разкажа за нещо от лятото на 1961 г. Може би няма да бъде напълно точен, за което моля да бъде извинен. През 30-те години в Природо-математическия факултет това обществено мнение — тези личности, които са го олицетворявали — са били трите Д-та: Далев, Лаки, Долапчиев. Става дума за Димитър Далев от фармацията, Лаки Йорданов от ботаниката (това е Природо-математическият факултет) и Благовест Долапчиев (тогава и тримата асистенти). И тяхното мнение особено тежало в Ректората. Просто ректорите са практикували да имат лица във факултетите, на които да имат доверие — с които да се съветват, с които да търсят контакти, от които да искат мнения (когато не се касаело за формални становища, до решения на факултетни съвети).

Мъчителен е бил обаче всеки въпрос, когато са били заплашвани с уволнение комунисти по убеждения, но способни и силни учени. Двете Д-та Далев и Лаки са били известни комунисти и не били никак удобни. Кой тогава е тръгвал към Ректората да оправя работата? Честният, принципният, рицарят Долапчиев. Никой не е могъл да се усъмни в подбудите на Долапчиев — защо той се е застъпвал. Знаело се е, че той се застъпва само за честния и талантливия. Така са го знаели и познавали всички. На него се дължи оцеляването във факултета на редица убедени комунисти, способни учени, които подсилиха комунистическите групи след техния преврат. За съжаление не помня имената на хората, за които Долапчиев се е застъпвал — помня само името на Бончо Беневски.

По-късно те се отблагодариха на проф. Долапчиев — отблагодариха се по своему. Един от първите хора в Природо-математическия факултет, който е викан от отечественофронтовския комитет на разпит с оглед на

уволнение, е бил той. Явно той е бил трън в очите на този комитет поради големия му обществен авторитет и е трябвало да бъде неутрализиран. Съзнавайки обаче авторитета си, той се явил пред комисията абсолютно спокоен, но донесъл със себе си книжка от съветското списание *Математическият сборник* с публикуван негов труд и с писмо от редакцията, в което му благодарят, че е изпратил този труд, който съдействувал за авторитета на журнала, и го канят да изпраща и други трудове. Аз съм търсил тази книжка — в България това списание го няма.

Световният бойкот на съветските списания тогава е бил много голям. Представете си — когато е бил обвинен, че е работил в Германия, че е развивал германска наука, че е бил антисъветски настроен — какъв е бил ефектът от това, което показал на комисията. Доколкото знам, авторитетът му бе така безспорен, че повече не са го закачали.

Проф. Долапчиев проявяваше интерес и активност за развитието не само на своята катедра. Той се интересуваше и от развитието на редица направления във Физическия факултет, дейността на които му беше естествено близка. Във връзка с това искаше в Математическия факултет да се появи математическа физика — да се застъпят неklasическите механики. По негова инициатива даже подадох документи за доцентура по математика, но от това нищо не излезе (главната вина е моя, за което още съжалявам).

Проф. ГЕОРГИ ПАСКАЛЕВ

Уважаеми колеги!

Имал съм контакти с проф. Долапчиев в продължение на 11 години — пет години като активен кръжочник и председател на кръжока по механика и след това още шест години като негов асистент. Имало е не един и два, а бих казал стотици случаи, когато той е играл особено важна роля за моето развитие. В някои случаи, бих казал, дори съдбоносна. Длъжен съм да разкажа за поне един такъв случай. И ще се спра на първите ми две срещи с проф. Долапчиев.

Това беше през 1950 г. Бях още ученик в последния клас на гимназията в гр. Добрич. През пролетта на 1950 г. проф. Долапчиев пристигна в Добрич да говори за професионалната ориентация на учениците. Това беше в един голям салон — по-голям от тази зала, — където бяхме събрани ученици от двете гимназии на града; в продължение на близо два часа той ни говори на тази тема. Трябва да ви кажа, че бях най-малко изумен — но не само аз: всички ученици и учители го слушахме просто със зяпнали уста. Той говореше така убедително, така завладяващо, че човек забравяше за времето. Разбира се, в словото си той отдели много време за математиката. Това бе естествено. За мен това бе още по-впечатляващо, тъй като отдавна се бях насочил да следвам математика.

Проф. Долапчиев поискал пред учителите да се срещне с някой ученик, който ще следва математика. Там се състоя първата ми среща с него. Спомням си дори как учителката ми ме подготви за тази среща. Ние се срещнахме в двора на училището, но учителката ми беше казала, и аз направих това — да бъда пред него със снета шапка. Тогава имаше

ученически униформи — ученикът беше длъжен да носи винаги шапката си. Спомням си, че след няколко ободряващи приказки от негова страна, той поиска даже да разбере доколко съм близък с математиката. Един от въпросите му беше кои от числата 1, 2, 3, 4 и т. н. (множеството на естествените числа) и 2, 4, 6, 8 и т. н. (множеството на четните числа) са повече. Аз смутлевих нещо от рода на това, че и едните, и другите нямат брой. После от учителката разбрах, че той е останал доволен. Така приключи първата ни среща. Тя трая не повече от пет минути. Как ми се е отразила? Аз наистина бях решил да следвам математика, но онези години бяха тежки в материално отношение за някои хора; имаше опасност да не мога да следвам поради финансови затруднения. Но тази среща може би ми подействува стимулиращо — засили желанието ми, и аз започнах да работя през следобедите, за да мога да следвам през есента.

Втората ми среща беше през лятото на същата година — по време на кандидатстудентския изпит. Най-вече заради нея реших да изляза пред вас да говоря. Навремето преди следване трябваше да се подготвят някои документи от политически характер. Спомням си, че тогава трябваше да взимаме от Съюза на народната младеж (предхождащ Комсомола) някакви характеристики (не знам как точно се казваше този документ). И аз — макар и да няхах проблем с получаването на този документ — се сблъсках с трудности, понеже се оказа, че трябва да ходя да вземам документа от партията в града. Но това са неща, които не са свързани с проф. Долапчиев. Така или иначе имах някакви спънки; това стана причина да закъснея за кандидатстудентския изпит. Едва взех документа, за който споменавам, и то с помощта на директора на училището; взех го един ден преди провеждането на кандидатстудентския изпит. Практически беше невъзможно да се явя на изпита. Въпреки това тръгнах вечерта преди изпита. На другия ден — когато трябваше да се състои изпитът — пристигнах в София в 8 часа сутринта. Изпитът беше вече започнал. Като имате предвид, че въобще не бях излизал от гр. Добрич и в София се озовавах за първи път, можете да си представите как съм се чувствувал. Чак някъде около 10 часа успях да пристигна там, където се провеждаше изпитът. Това беше сегашният Строителен техникум. Разбира се, нямаше никаква надежда да се явя на този изпит. Аз стоях там съвсем съкрушен. И ако ви кажа, че съм плакал дори, няма да ви излъжа. Не забелязвах нищо около себе си. Бях съвсем отчаян. За да се явя на изпита, трябваше да стане чудо.

И чудото наистина стана. Появи се проф. Долапчиев. За мен това бе случайно, но той минавал оттам служебно, тъй като тогава беше заместник-декан на Природо-математическия факултет; декан беше проф. Дачев. Проф. Долапчиев просто обхождал залите, където се провеждаше изпитът, за да види дали той протича навсякъде нормално. Той ме види и — искам тук да обърна вниманието ви — ме позна благодарение на невероятната си зрителна памет: първата ни среща с него беше четири месеца преди това, и то само за няколко минути. Дойде при мен, разбра каква е работата и без да се замисля, без никакво колебание ме отведе до една от залите, даде ми условията на задачите — и така аз се явих на конкурсен изпит по математика. Това можеше да го направи само проф.

Долапчиев! Аз не можех да не изляза в този момент да разкажа за този случай, защото за мен той беше съдбоносен. Благодаря ви за вниманието!

Проф. МИЛКО БОРИСОВ

Уважаеми колеги!

Акад. Сендов ме помоли да кажа и своето мнение, впечатление за Благовест Долапчиев.

Аналитичната механика е играла важна роля през цялото развитие на Физико-математическия факултет, а след разделянето и на Математическия факултет. Струва ми се, че — както казаха и другите — могат да се набележат три периода в развитието на аналитичната механика, които са и основни периоди в развитието на факултета.

Първият период обхваща времето от създаването му до войните. През това време за първи път през третата учебна година след създаването на Физико-математическия факултет (тогава той се е наричал още „Физико-математически отдел“ към Висшето училище в София) лекции по аналитична механика е чел за една година Михаил Момчилов. След това обаче той напуснал, а на негово място дошъл Спиридон Ганев. Катедрата по аналитична механика (тогава тя не е била само по аналитична механика) той ръководил до 1911 г. Както сега се преценява в историята на факултета, това е времето на не твърде добро развитие на аналитичната механика в университета. Самият Спиридон Ганев, изглежда, е нямал достатъчно добри качества за преподавател по този предмет, макар и за научната му подготовка да се е считало, че не е била лоша. Той е завършил математически науки в Лиеж (Белгия). На няколко пъти студентите правили възражения срещу лекциите му; накрая през 1911 г. той напуснал катедрата. Няколко години тази катедра и тази специалност останали без ръководител. През това време до известна степен с механика (по-скоро физическа механика) се е занимавала катедрата по астрономия на Марин Бъчеваров. Там започнал дейността си и Кирил Попов. Малко преди войните той защитил при Поанкаре във Франция докторска дисертация върху движението на малката планета Хекуба, която направила голямо впечатление на целия тогавашен научен свят. (Той е последният дисертант на Поанкаре.) Но това е една странична област, която някои не причисляват към аналитичната механика. Тя безспорно принадлежи на небесната механика, но не и на аналитичната механика, за която, както знаете, Лагранж пише, че е област на анализа, на математическия анализ. Дали е точно така, или пък мястото на аналитичната механика между физическите и математическите науки е по-сложно — това е друг въпрос, по който тук няма да спорим с Лагранж.

Нов благотворен период в развитието на аналитичната механика в Софийския университет е започнал с идването на Иван Ценов, който през 1914 г. станал ръководител на тази катедра. Ценов е имал възможност да започне научна работа в областта на механиката в Париж при Пол Апел; той бързо израснал като много добър преподавател и добър учен. През 1929 г. вече минал през всички стълбици на академичната кариера и станал академик.

Тъкмо тогава, през 1929 г. Благвест Долапчиев завършил университета и станал асистент. Така дейността на Долапчиев е свързана и с този втори период — твърде важен, твърде ползотворен за развитието на аналитичната механика в университета.

Както знаете, Ценов станал известен със своите уравнения, едни от които и досега се наричат уравнения на Ценов за нехолономни механични системи. Почти цялата негова дейност е съсредоточена върху тези въпроси, по които е специализирал при Пол Апел в областта на аналитичната механика.

Първи опит да разшири тематиката на тази катедра направил Долапчиев след специализацията си в Гьотинген при Карман, който по това време бе известен не само с изследванията си в областта на хидромеханиката, но и в областта на физиката (например във физиката на твърдото тяло, трептенията на кристална решетка и пр.). Тези работи на Долапчиев са много интересни; те са върху един сложен проблем, какъвто е възникването на вихрите, образуването на сложни системи от вихри (каквито са кармановите вихрови улици) и с тях най-вече започва да се оформя и да изпъква като учен Благвест Долапчиев.

Аз го помня още като студент — бях студент от 1939 до 1943 г. Тогава всички математици, професори и студенти се броеха на пръсти — „един файтон хора“, както после някои се изразяваха; но това бяха бележити личности и всеки допир с тях оказваше много силно влияние върху студентите — особено в областта на математиката. Ние, физиците, нямахме такъв научен елит, какъвто по това време — през Втората световна война — вече имаха математиците. Математиката обаче бе слабо развита количествено — броят на професорите и асистентите беше малък. Между тях блестеше, разбира се, Благвест Долапчиев. Това бяха изключителни хора.

Това все още е вторият период в развитието на математиката у нас. А третият период според мен е разделянето на бившия Физико-математически факултет на отделни факултети, които обхващаха отделни дотогава специалности в общия Физико-математически факултет. През това време вече имах малко по-непосредствен — не толкова научен, колкото административен допир с Долапчиев и всъщност с неговите заслуги за по-нататъшното развитие на този процес, за които ще ми позволите да кажа само две думи.

През 1960 г. дойдох на основна работа във Физико-математическия факултет и тогава започна да се говори за разделянето му на три факултета — Химически, Физически и Математически. Най-напред в отделен факултет се обособиха химиците; през 1963 г. се разделиха също така физиците и математиците. През това време бях декан на общия Физико-математически факултет, а Благвест Долапчиев беше заместник-ректор на Софийския университет. По такъв начин ние имахме известни контакти.

Помня, че — макар и тогава много да се спореше дали това разделяне е правилно или не — той беше негов защитник и допринесе много за създаването на отделен Математически факултет, както и стана през 1963 г. По-нататък Долапчиев активно участва в цялата реформа, която се извърши в областта на математиката — в този ръст, който тя преживя

към края на 60-те и през 70-те години, — макар и да не бе неин инициатор (инициатори бяха други хора, чиито имена няма да изброявам); но до края на живота си през 1974 г. той допринесе за развитието специално на механиката и в частност на аналитичната механика в новия Математически факултет, за да достигне тя ръста, който сега показва, и то не само във факултета, а и в академията, където той също така бе през всичките тези години ръководител на съответните звена към Математическия институт на академията в областта на аналитичната механика.

Бих искал да напомним тези неща, макар и те да са широко известни, защото влизат вече трайно в историята на развитието на науката и в частност в развитието на математическите науки в нашата страна.

Бих искал да завърша с едно пожелание, което в досегашното развитие на аналитичната механика в частност и на механиката изобщо, а също и на математиката и физиката, не се осъществи може би по субективни причини и за това са виновни не толкова математиците, колкото физиците.

През първия период в развитието на Физико-математическия факултет е имало една специалност с два профила — математика и физика или физика и математика; във всеки от тях се мъчели да дадат малко повече съответно математически или физически уклон на тази обща специалност.

През втория период, още след Първата световна война (през 20-те години) вече били създадени отделни специалности по математика и физика. До голяма степен обучението по математика и физика се раздели в тези две специалности. Това, от една страна, беше положително явление, защото позволи на тези две специалности да се развият, но, от друга, ролята му беше отрицателна, защото прекъсна естествените връзки между тези две големи науки — между физическите и математическите науки.

Казах, че не тук е мястото да говоря за всичките причини за това — и кой е виновен, а кой не е виновен, но така или иначе и досега тази връзка не е установена. А тя може да се осъществи преди всичко с аналитичната механика и въобще чрез механиката, защото, струва ми се, освен аналитична механика има и други области на механиката (каквато е безспорно техническата механика, каквато е физическата механика). Работите на Долапчиев в областта на кармановите вихрови улици са пример за именно такава връзка — те са не толкова аналитична механика (макар и той да използва методите на аналитичната механика), колкото разработка на по същество физичен проблем.

Ето и сега у нас механика освен в Математическия факултет все още се чете отделно и във Физическия факултет. Хубаво би било — и аз се надявам, че това ще стане — тази малка аномалия в развитието на физическите и математическите науки да се преодолее в бъдеще и при сегашното състояние на самостоятелни факултети отново да се потърси в тези две специалности и в тези два факултета връзка за общото развитие на механиката и на други области от математическата физика. Отначало, през първия период математическата физика беше в същата онази катедра, към която беше и механиката; може би и сега да има известни основания, ако не да се възстановят старите катедри, то поне да се създаде връзка в научната работа и в преподавателската дейност на тези факултети и техните специалности, които са свързани с развитието както на физиката, така и на математиката. Благодаря ви за вниманието.

Уважаеми колеги!

Аз съм представител на поколението, което — от присъстващите тук от колегията хора — последно се е докоснало до личността и делото на проф. Долапчиев.

В доклада си проф. Чобанов по един забележително убедителен начин представи личността на проф. Долапчиев. Трудно е да се добави нещо към неговите спомени и впечатления. Аз искам да се спра на два момента от дейността на проф. Долапчиев, които на мен, тогава млад човек, ми направиха особено силно впечатление.

Преди всичко това беше неговото отношение към младите хора. Проф. Долапчиев беше готов да загуби много време и да положи много усилия (без да бъде молен за това), за да подкрепи един млад човек, за когото смяташе, че заслужава това. Колеги от моето поколение, върху чиято професионална съдба той е оказал решително влияние, са професорите Стефан Радев, Евгени Христов, Кирчев и самият аз — забелязани от него още като студенти и изпратени с решителната му намеса да продължат образованието си в Съветския съюз. Той се интересуваше от научното развитие на млади колеги не само в областта на механиката, но имаше поглед, следеше успехите на цялото поколение.

Спомням си, че след като се върнахме от Съветския съюз, той написа една статия във вестник „Поглед“, в която с голяма топлота и много ласкаво се коментираха научните постижения на трима наши колеги от топологията — тогава никому неизвестни млади хора: сегашните професори Петър Кендеров, Стоян Недев и Генчо Скордев.

Вторият момент, който ми е направил особено впечатление в неговата дейност, е изключителната му научна коректност — научната му етика. Той полагаше неимоверни усилия, за да събере всички литературни данни и да бъде абсолютно точен по отношение на работите и постиженията на хората, чиито резултати е използвал или развил по-нататък в една или друга степен. Беше съвършено непредубеден човек — и в науката, и в най-широк житейски план.

Обикновено в научната колегия една работа се оценява и се приема тогава, когато идва от известен научен център или е направена под ръководството на известен научен ръководител с прочуто име в научния свят. Проф. Долапчиев нямаше такива скрупули. Работите той оценяваше по тяхното достойнство — независимо от това, дали един млад човек е представител на някаква научна школа, или просто самостоятелно е достигнал до своите резултати.

На проф. Долапчиев бяха органически чужди фалшът и лицемерието и той е имал поради това значителни и житейски, и професионални неприятности. Тук бяха споменати някои неприятни за него моменти след 9-и септември. По същия начин той е имал трудности и при специализацията си в нацистка Германия — когато е популяризировал постиженията на руски и съветски математици. Изобщо такива хора като него са неудобни за всяка власт.

Моето поколение има голям дълг към проф. Долапчиев. Този дълг ние не можем да му върнем. Отношенията са горе-долу както между родители и деца. Онова, което можем да направим, е и ние — по подобен

начин както проф. Долапчиев — да се опитваме да подкрепяме така безкористно младите хора, които идват след нас, и да имаме същите високи изисквания към собствената си работа. В това отношение проф. Долапчиев е действително един светъл пример за нас.

Проф. АПОСТОЛ ОБРЕТЕНОВ

Драги колеги!

Боя се, че нямам много да кажа — толкова повече, че ако искам да кажа нещо, то няма да се различава много от онова, което казаха преждеговорившите.

Не съм от катедрата на проф. Долапчиев, нито съм от неговото поколение. Когато той е завършил университета, аз още не съм се бил родил. И все пак смея да кажа, че през последните години на неговия живот ние не знам защо се чувствахме много близки. Под „ние“ разбирам проф. Долапчиев, Кирил Дочев и себе си.

Винаги при споделяне на спомени се започва от момента, когато за първи път сме видели човека, за когото ще говорим. За първи път срещнах проф. Долапчиев, когато бях студент, на „Московска“ 13. Това беше единствената сграда, в която се четяха лекции (а преподавателите, както чухте, бяха на „Раковски“ 98). Отдолу беше само библиотеката, а кабинет там имаше само Александър Гьонов. Като студент първа година виждах само този кабинет, на който пишеше: „аспирант Александър Гьонов“. Понеже другите преподаватели нямаха кабинети, а и не знаех какво е това „аспирант“, мислех си, че това сигурно ще да е най-важният.

Ние слушахме лекции горе, в първа аудитория. Който си спомня, знае, че времената бяха такива — бяхме много бедно облечени и беше за предпочитане да ходим или с каскети, или без нищо. Един наш колега имаше и идваше с мека шапка, която шапка много загазваше, защото тя се хвърляше в коридора и всеки се стараеше да скочи върху нея. Това може би моите съвипускници ще си спомнят. Та при един такъв случай дойде проф. Долапчиев и ни се скара. Може би тогава съм го видял за първи път, тъй като съм слушал лекции не при него, а при проф. Ценов. Имам предвид основните лекции по механика. Слушал съм лекции и при проф. Долапчиев, но те бяха факултативни и даже не си спомням точното им наименование; може би беше „механика на флуиди“ или „хидродинамика“.

Студентите и учениците имат еднаква психология и измислят прякори. Помня, че когато идваше проф. Долапчиев, казваха: ето идва един „вихър“ или идва една „карманова вихрова улица“, или нещо подобно.

След като завърших университета, щях да бъда назначен за асистент, но по кадрови причини това не стана и трябваше да отида да учителствам. Единствен проф. Долапчиев ме спря точно в този момент, когато ми бе окончателно отказано, и ме покани в кабинета си, където ми изрази съчувствие. Единствен той прояви внимание към мен, макар и да не бяхме кой знае колко добре познати, тъй като не съм работил при него. Той искаше да протестирам, да пиша писма, но тогава аз отказах.

Като споменавам това, си спомням, че когато Сендов имаше проблеми, проф. Долапчиев организира подписка с възражения — да бъде

оставен при него като аспирант. Нещо такова беше, но подробности вече не помня.

Искам да ви разкажа как получих от проф. Долапчиев урок по патриотизъм или национално самочувствие. Сега много се говори, че нямаме национално самочувствие, но това не е отсега, ние отдавна си го нямаме. Така поне на мен ми се струва. Това беше през 1970 г., когато бяхме на конгреса в Ница — международен конгрес по математика. Един ден проф. Долапчиев ме попита дали знам английски и ме помоли да отидем в един магазин, за да купи някаква уредба за сина си Любко. Искам да кажа, че и той (като всички българи, когато отидат в чужбина) мислеше да купи нещо за децата, за семейството, макар и да не живеем, както трябва. На нас кесията ни е винаги къса. Отидох с него и се оказа, че покупката не се облага с мито, тъй като ще пресече границата. На границата трябвало да се пусне някакъв документ. Понеже покупката бе обемиста, опитах се да му помогна да я занесем до хотела. Проф. Долапчиев ми се скара и каза да я оставя в магазина — те да му я занесат в хотела. Аз пък, след като излязохме от магазина като типичен българин го питам: Как така ще я донесат в хотела? Ами ако не я донесат? Тогава той ми изнесе една лекция по самочувствие. На другия ден първата ми работа бе да го попитам дали са му я занесли. Отговори ми, че всичко е наред.

Освен това националното му самочувствие се прояви — никой досега не каза това, — когато той спаси паметниците на братята Христо и Евлоги Георгиеви пред университета. Имаше един период, когато в Ректората се обсъждаше дали да не се махнат. Той ми е казвал, че в Ректората е имало голяма борба. И все пак мнението да си останат е надделяло. Спомням си, че имаше един период, когато буквите бяха изпадали, та не се знаеше кои са тия там човечи?

Както казах, Кирил Дочев и аз разбирахме, че проф. Долапчиев има към нас добри чувства; често се отбивахме да поседнем някъде. Проф. Чобанов каза, че той не е пиел, но аз си спомням, че пиеше по едно малко коняче. Може би се лъжа. Но за нас с Дочев съм сигурен, че пиехме. Обикновено се отбивахме в сладкарница „Берлин“ и разговаряхме. Е, не е лъжа, че като разговаряхме, сме одумвали и критикували наши колеги. Не мога да скрия това. Освен това водехме и доста политически разговори. Той често ни разказваше случки от Народното събрание — онова, в което някога е бил стенограф. По онова време в опозиция била групата на Никола Петков. Той разказваше интересни случки, а ние го слушахме.

Веднаж той ни заведе във вилата си в с. Драгалевци и там говори с голяма любов за дръвчетата, които е засадил. Казваше, че бил засадил 30 плодни дръвчета и 30 други. Тогава се възмущаваше (запомнил съм и това), че наблизко се строи една вила — мисля на бившия министър на външната търговия: строели я денонощно, и през нощта с прожектори. Явно е, че и тогава са строели както и сега — който има власт, гледа да я използва и строи с ускорени темпове, преди да я е загубил.

Нямам какво повече да кажа, защото ми се струва, че който разказва спомени, говори повече за себе си. През нощта се събудих и си мислих какво да разказвам днес; сега забелязвам, че така съм се отплеснал, че от спомените ми са останали само моите преживявания. Благодаря за вниманието.

Колеги, времето доста напредна и аз ще се постарая да бъда кратък. Струва ми се, че животът и дейността на една такава личност като проф. Долапчиев едва ли могат да бъдат изчерпани даже и в една биография, така че и аз както и всички останали ще се огранича само с няколко шрихи, спомени.

За проф. Долапчиев узнах за първи път от моя по-голям брат, който беше негов студент във Варненската политехника или Технически университет (не помня как точно се е наричало по онова време това висше учебно заведение). Моят брат е завършил строително инженерство и е слушал лекциите на проф. Долапчиев по дескриптивна геометрия. Проф. Долапчиев е бил изключителен лектор, възкрателен към аудиторията; онова, което съм запомнил от брат си, е, че не е разрешавал на студентките да присъствуват на лекции с шапки. Думите му, точно предадени ми от моя брат, били: „Тук е храм на науката, а не Божи храм!“ (където, както е известно, жените имат право да бъдат с шапки за разлика от мъжете). Това бе характерно за проф. Долапчиев — неговата стриктност; то разкрива и неговото отношение — благоговееене пред науката.

Ще се опитам да добавя нещо към обширното експозе (надявам се бъдеща биография за проф. Долапчиев), което направи проф. Чобанов. Възможно е това, което ще се опитам да пресъздам, да присъствува в пълния му запис, но независимо от това бих желал да напомня за една инициатива, която проф. Долапчиев осъществи през лятото на 1952 г.

Тогава току-що бях завършил третата година на моето следване. Той успя да осъществи за студентите по математика онова, което по онова време се наричаше „производствена практика“ или „производствен стаж“. Разбира се, за колегите, които бяха в техническите висши учебни заведения, това беше нещо обикновено (даже задължително), но едва ли на някой от нашите преподаватели е хрумнало да провежда такава практика в завод. Мисля, че по онова време проф. Долапчиев заемаше някаква административна длъжност (или заместник-декан, или заместник-ректор), но това бе лично негова инициатива: да сформира група от четири или пет студенти (всички ние бяхме негови студенти — бяхме слушали лекциите му), която да проведе стажа си в тогавашен държавен механичен завод (мисля, че се наричаше „Завод за металорежещи машини“ или нещо подобно).

Практиката ни протече много интересно. Не искам да ви занимавам с конкретните задачи, които тогава възникнаха, но се оказа, че бяхме много полезни. Изглежда, и убеждението на проф. Долапчиев, че математиците наистина могат да бъдат полезни и в такива дейности, които се осъществяват непосредствено в практиката, е било много силно, иначе той не би поел тази инициатива и риска да организира такъв производствен стаж. Както казах, едва ли е нужно да посочвам тук какви конкретно дейности извършвахме, но характерно бе, че проф. Долапчиев пожертвува, бих казал, дори част от своята академична отпуса, защото производственият стаж беше през месец юли и той през цялото време бе тук, в София, проявяваше непрестанно внимание и се интересуваше от нашата дейност.

След като завършихме работата си в завода, бе проведен даже нещо като импровизиран семинар. Събирахме се по негова покана в кабинета му, където обсъждахме нашите проблеми и той се включваше в желанието си да помогне непосредствено в нашата дейност.

Не зная дали този епизод е отразен, но тази инициатива на проф. Долапчиев впоследствие се превърна в редовна производствена практика на студентите. И аз мисля, че той може с право да се нарече родоначалник на тази инициатива. Благодаря ви за вниманието.

Проф. ТОДОР ГЕНЧЕВ

Проф. Долапчиев понякога беше избухлив и раздражителен — и това трябва да бъде споменато някъде, — но той беше и крайно доброжелателен човек.

Последният ми спомен беше от един държавен изпит. Ние двамата изпитвахме една студентка за уравненията на Лагранж. Тя издекламира всичко и тогава проф. Долапчиев ѝ каза следното: „Колежке, уравненията на Лагранж са едно хубаво стихотворение — една малка поема, — която Вие сте наизустила. Сега искам да ги коментирате.“ Аз ще коментирам това негово изказване от днешна гледна точка. Уравненията на Лагранж и по-късно тяхното развитие в хамилтъновия формализъм са едно голямо постижение на математическата мисъл даже ако го откъснем от аналитичната механика. Аналитичната механика наистина е майка и баща на математическия анализ. И сега съвременното развитие в геометрията на онова, което се нарича „симплектични многообразия“, произхожда от там. Мисля, че проф. Долапчиев имаше модерно отношение по тези проблеми. И това, че ние навремето — като млади хора — някак си недооценявахме хамилтъновия формализъм, е голямо нещастие за нас като учени. Говоря за 50-те години. Имаше едно неразбиране от наша (а може би и не само от наша) страна на тези важни математически въпроси. Искам да кажа, че тук не беше въпрос за манипулация, защото една такава дума се промъкна в експозето на проф. Чобанов, а просто беше разминаване на математически интереси.

Ако имаше някакъв семинар например, за да бъде изучена една малка книжка като *Механика* на Ландау и Липшиц, всички тези недоразумения, които се отразиха на българската наука, щяха да бъдат избягнати.

Ще завърша с последния си спомен за проф. Долапчиев. Той е следният: ние с моя приятел Владимир Лубих (не си спомням как уредихме въпроса) го посетихме в неговия дом, когато той беше вече тежко болен. Тогава в тази къща се чувствуваше, както се казва, присъствието на смъртта. Аз останах много дълбоко впечатлен от неговия дух — как той понасяше тази болест. Нито веднаж не стана дума за мъки или страдания; той стана и ни попита каква музика искаме да чуем. Не си спомням кой предложи (може би той), но чухме нещичко от Моцарт и си отидохме. Това е последният ми спомен за Долапчиев. Считаю, че той беше един крайно мъжествен човек.

Уважаеми колеги, времето е доста напреднало и затова ще се опитам да не ви досаждам много. Все пак това, че съм бил под крилото на проф. Долапчиев почти десет години (в неговата секция по аналитична механика), ме задължава да кажа няколко думи за него.

За мен попадането в тази секция бе случайно, но за проф. Долапчиев това може би не е било случайно, защото тогава се създаваше и попълваше Математическият институт. Системата за попълване беше да се намерят хора, не съвсем случайни — тоест най-добрите от курсовете да се предложат за конкурс за Математическия институт. По анализ беше Кирил Дочев, после Петър Русев, а след това дойде и моят ред. Аз трябваше да кандидатствам за геометрия или аналитична механика. Тогава бях асистент в Русе — дълбока провинция; мислех, че целият ми живот ще мине в Русе. Но проф. Долапчиев ми се обади в началото на 1959 г. и аз веднага се съгласих да участвам (още не бе определено в кой конкурс). Той ми даде право да избирам; избрах механика. Явих се на конкурса и влязох в секцията по механика. Искам да кажа, че подборът тогава не беше случаен. Нашите професори, академици провеждаха изпита така, че кандидатите, които си бяха набелязали, да не пропаднат. Имаше голяма опасност от пропадане по западни езици и по марксизъм — затова проф. Обрешков провеждаше изпитите вкъщи. После той обясняваше насаме на кандидата, че нарочно изпитва вкъщи — да не би съответният преподавател случайно да ни скъса. Ако станела някаква авария, той щял да се намеси и да предотврати скъсването. За Дочев например казваше, че не можал да познае (да улучи) нито един падеж по руски, но въпреки това успял да го спаси.

Трябва да призная, че — колкото и да се стараех — не успях да оправдая напълно надеждите на проф. Долапчиев. През 1969 г. се прехвърлих в секцията на акад. Илиев по комплексен анализ. Но аз ще бъда винаги благодарен на проф. Долапчиев за тези десет години, през които той ми осигури възможност да осъзная себе си — какви са склонностите ми. Той никак не се месеше в работата ми, не се опитваше да ми налага теми. Изпрати ме на специализация по теория на еластичността в Съветския съюз. Искаше да развива механиката на по-широк фронт. Там разбрах, че механиката не е за мен. Разбрах, че за теорията на еластичността са нужни не само молив и хартия. За да се прави механика, са нужни експериментални постановки. И схванах, че да се работи механика на световно ниво у нас ще бъде много трудно. Тогава реших да не се занимавам с механика. Въпреки това останах в секцията. Но дори и след като я напуснах, отношението на проф. Долапчиев към мен беше добро. След това имах възможност да общувам с него до самата му смърт.

Той даже ми уреди един конкурс за хоноруван доцент по механика, на който един от рецензентите ми беше проф. Генчев — мисля, че беше още доцент. Четох основни курсове по механика дълго след като бях напуснал секцията по механика.

За проф. Долапчиев може да се говори много. Най-ярки спомени за него имам от едно пътуване в Манхайм през 1971 г. В известен смисъл именно по време на това пътуване той узна за тежкото си заболяване.

Разбрах, че проф. Долапчиев умее да влиза във всяка обстановка, да излиза от нея, да импровизира. Когато например немци се оплакваха, че Германия е разделена, нещастна, пострадала, той казваше: „Вие докарахте руската мечка на 150 км от Хамбург“ — и те млъкнаха.

След това на хамбургската гара някаква изселничка от судетските земи се нахвърли върху нас. Не знаех много добре немски и не разбрах целия разговор, но видях, че проф. Долапчиев първо се стъписа, а после започна да обяснява много учтиво, че ние сме на гости на техни учени, че сме участници в конференция. Жената се успокои. В началото тя започна с това: „Вие, панславянски комунисти, дойдохте да ограбвате Германия! Кой ви е канил — махайте се оттук!“ Но той заговори с нея и тя се успокои.

Последната ми среща с проф. Долапчиев беше в неговия дом два месеца преди смъртта му. Той вече лежеше и не можеше да става. Чувствах се малко неудобно (да стоя дълго време), но той ме задържа цели пет часа и ми разказа за различни неща. Между другото стана дума за писмото до президента Тито. Това беше през 1973 г. (Чобанов казва, че Долапчиев е говорил за това писмо още през 1972 г.) Той каза, че ще изпрати това писмо до *Нойе Цюриге Цайтунг*, за да обясни на света, че македонците са българи; че онова, което става в Югославия, е асимилация и т. н. Бяха много силни думи.

На предишната ни среща му бях разказал за една задача за отражение от сферично огледало. Тогава той си спомни, че бил чел една книга за Енрико Ферми от Сегре, където се казвало, че Ферми бил поставил такава задача на ученика си Персико. Така възникна идеята да напишем заедно една статия за списание *Математика*. На последната ни среща той ми даде ръкописа си, в който бе оставил празно място за моето изложение. Преди няколко месеца аз попълних това. За съжаление не го направих веднага, а междувремево той почина. Сега се надявам, че тази съвместна статия ще излезе скоро във *Физико-математическото списание*.

Трябва да ви кажа, че в известен смисъл проф. Долапчиев не ми е бил учител в математиката, но аз съм се учил от него на неконформизъм. Не мога да не призная, че до известна степен нашето поколение беше конформистко. Но примерът на такъв човек никак си заразява околните; и аз открих, че не е толкова опасно да защитаваш каузата на друг човек, когато той е прав. Ако защитаваш своята кауза, винаги ще помислят, че имаш някакви егоистични съображения. Оттогава следвам тази тактика и съм благодарен за тези уроци по неконформизъм, които ми даде проф. Долапчиев.

Проф. ГРОЗЮ СТАНИЛОВ

Аз се бях отказал да говоря, тъй като разбрах, че много хора ще вземат думата, но накрая вдигнах ръка, защото ми се струва, че ще остане нещо много важно, за което не сме си спомнили. Имам предвид начина, маниера на четене на лекции. По-голямата част от присъстващите тук са слушали лекции при проф. Долапчиев. На лекциите си той беше изключително възторжен, вдъхновен, колоритен.

Ще разкажа само един епизод, за който предполагам, че много хора ще си спомнят. Много често по време на лекции той илюстрираше теорията с подходящи примери. Веднъж се стигна до решаването на едно диференциално уравнение от първи ред — появи се една константа, чиято стойност трябваше да се определи. Проф. Долапчиев каза фигуративно: „Таз константа, увиснала кат суджук, сега ще я погълна.“ Ние знаехме какво означава това: той искаше да каже, че при някакви начални условия t , равно на еди-колко си, или x и y , равни на еди-колко си, константата ще приеме стойността $C = 0$. Е, „таз константа, увиснала кат суджук, сега ще я погълна“ означаваше именно това. Имаше и много други такива подобни случаи, но поради напредналото време няма да разказвам повече.

През последните една-две години той бе тежко болен, но въпреки това не престана да посещава до последните си дни заседанията на научния съвет на Центъра по математика и механика, на който и аз бях член. Замолваше ме и аз многократно съм го взимал от къщи, водил съм го и съм го връщал. И на самите заседания ми е правило впечатление, а и докато го возех с колата — никога не каза „ох“, никога не се оплака. Той беше пример за човек, както колегата Димовски току-що каза, мъжествен. Благодаря за вниманието.

Деканът на Факултета по математика и информатика ст. н. с. МИХАИЛ ГАВРИЛОВ:

Аз си знаех, уважаеми колеги, че като говорим за проф. Долапчиев, и цяла сутрин няма да ни стигне. Поради това, без да се извинявам за закъснението, закривам заседанието.